

MAGYAR NB I-ES LABDARÚGÓ-MÉRKŐZÉSEK NÉZŐINEK TÁRSADALMI ÖSSZETÉTELE ÉS MOTIVÁCIÓI

1. A téma kutatásának előzményei

A labdarúgó-szurkolók viselkedése két-három évtizede, a futball-huliganizmus¹ térnyerése óta kitüntetett téma a sportszociológiában. A kutatások bölcsője Nagy-Britannia volt, ahol elsősorban a nézőtéri agresszió kialakulásának társadalmi gyökereit (Taylor 1971; 1975; 1982; Dunning et al. 1984), terjedésének gazdasági és szociokulturális okait (Caroll 1980; Pratt–Salter 1984; Maguire 1986), társadalmi osztály-, illetve réteg-meghatározottságát (Clarke 1978; Dunning et al. 1982), valamint megelőzésének és jogi szabályozásának lehetőségeit (Marsh 1977; 1982; Trivizas 1980; 1984; Lewis 1982) tanulmányozták. A labdarúgó-stadionokban bekövetkezett tömegkatasztrófák – különösképpen a brüsszeli Heysel Stadionban 1985 májusában lejátszódott tragédia – hatására a futballnézők magatartását elemző vizsgálatok mind földrajzi értelemben, mind tematikusan kitágultak. Nyugat-Európa-szerte² ugrásszerűen nőtt a kérdéskör kutatását megrendelő intézmények (labdarúgócsapat, illetve pályatulajdonosok, klubok, önkormányzati testületek stb.) száma és köre. Bár az érdeklődés középpontjában még mindig a rendbontók álltak³, a kutatók egy részének figyelme a nem deviáns szurkolók felé fordult (Lamon–Famaey 1981; Duke 1991), és megjelentek az első szintetizáló, elméleti munkák (Dunning et al. 1990; Johansson 1987; Brug 1988; Taylor 1990).

Kelet-Európában a „szocialista” rendszer erodálódásának megindulása előtt nem volt mód (és esély) a labdarúgó-huliganizmus társadalmi összetevőinek megismerésére: a vandalizmus jelenlétét a lelátókon hivatalosan évtizedeken át tagadták, egy sor alapvető dokumentum (például a rendőri beavatkozások és letartóztatások száma, indokai, következményei, az orvosi beavatkozások száma, jellege stb.) hozzáférhetetlen volt, és nem történt meg a szurkolással kapcsolatos egyéb társadalmi problémák feltérképezése sem. Az a néhány felmérés, amely a szurkolást vette górcső alá – például a nézők azonosulását a versenyzőkkel és a sportegyesülettel (Ciu-pak 1973), a munkások szurkolási szokásait (Matveyev et al. 1980), a sportnak mint látványosságnak a szerepét (Ponomarjev 1980) – a lényegi problémákhoz képest periferikus kérdéseket tárgyalt.⁴

A labdarúgó-szurkolók viselkedésformáinak és egyáltalán a szurkolásnak mint társadalmi jelenségnek a kutatása a hazai sportszociológiában is fehér folt. Bonyos szabadidősport-vizsgálatokban ugyan már a hetvenes évektől kezdve esett szó arról, hogy járnak-e sportmérkőzésekre a lakosság különböző társadalmi–demográfiai csoportjai, de az ily módon összegyűjtött adatok szerény melléktermékek voltak. Valamivel többet mondtak a magyar szurkolókról (motivációikról, beállítódá-

sukról, sportág-preferenciáikról stb.) azok az értékutatók, amelyeket rokontémákban folytattak például a sportesemények társadalmi szerepéről (Földesiné-Krawczyk 1982), vagy általában sportesemények és speciálisan az olimpiai sportközvetítések nézettségéről (Földesiné 1989; Diósi 1990.), de ilyen kérdésselvetésű felmérések is kivételszámba mentek, és tulajdonképpen ezek sem a szurkolókról és/vagy a szurkolásról szóltak. A heyseli dráma itthon sem maradt reflexió nélkül. A „szűkebb” szakmából Laki László, a „tágabb” szakmából, a sporttémájú szociográfia művelői közül, Kocsis L. M. fejtette ki gondolatait a megrázó események kapcsán (Laki 1986; Kocsis 1986).

„Balesetek mindig voltak. Mint a fenti összeállításból kitetszik, régen is haltak meg emberek futballpályák nézőterén. (Az előző két oldalon a szerző felsorolja a világ nagy futballkatasztrófáit. – FGy). De míg korábban szinte mindig a vakvéletlen, mondhatni baleset következtében, ahogy a mához közeledünk, egyre inkább erőszak, az emberek egymás ellen fordulása okozza a tragédiákat. Brüsszel ilyen tekintetben valamiképpen tetőpontja volt egy hosszan érlelődő folyamatnak, és ami miatt szinte minden hasonló korábbit felülmúlt: mert a szemünk előtt játszódott le. Egyenes adásban! Hiszen százmilliók ültek abban az órában a képernyők előtt a játékra kíváncsian. Ami történt, velünk történt tehát. Velünk – ha egy könyvnek mondanivalója kell legyen, akkor ennek ez.” (Kocsis 1986. 22–23.)

Az 1985-ös brüsszeli tragédiára való reflektálás azonban csupán közjáték maradt. Folytatás nem következett: a magyar sportszociológia továbbra is negligálta a témakör kutatását, s egyáltalán nem azért, mintha a magyar labdarúgópályákon minden rendben lett volna. Egyrészt itt is szaporodtak az aggasztó jelek: a politikai diktatúra enyhülésével párhuzamosan mind többet lehetett megtudni az egyre növekvő nézőtéri erőszakról. Másrészt a futballmérkőzések látogatottsága drasztikusan csökkenő tendenciát mutatott, s ma sem tudni pontosan, mennyiben befolyásolta a nézőszám alakulását az agresszió terjedése és mennyiben a játék színvonalának süllyedése. Ezek a problémák szinte kiáltottak társadalmi összefüggések, okok, magyarázatok kereséséért, tudományos elemzésért. Akkor hát miért hallgatott a sportszociológia?

Lehetne itt kritikát (és önkritikát) gyakorolni, és azzal érvelni, hogy a sportszociológusok kerültek a nyílt ütközéseket, s ezért „elhajoltak” a kihívás elől, nem vállalkoztak e kényes, feltehetőleg a makrostruktúrához, a fennálló rendszer bírálatához is vezető kérdéskör tanulmányozására. Ha a heyseli katasztrófa előtti évtizedeket nézzük, valószínűleg van némi igazság ebben az érvelésben, bár a „képlet”, periódustól függően, akkor is összetettebb volt. Meggyőződésünk szerint azonban 1985 után többről, másról van szó. Úgy véljük, hogy – bár a labdarúgás Magyarországon még „romos” állapotában is kitüntetett helyet foglalt el a sportpolitikában – a nyolcvanas évek közepétől már nem kellett volna túl nagy politikai bátorság a szurkolói magatartásformák vizsgálatához, s az évtized végére már a nézőtéri devianciákról is lehetett volna értekezni. Feltevésünket alátámasztja az a tény, hogy akkorra a korábban agyonhallgatott társadalmi devianciák és beilleszkedési zavarok kutatása is – az öngyilkosságtól kezdve, a bűnözésen, alkoholizmuson és mentális betegségeken át

a prostitúcióig, a homoszexualitásig és kábítószer-fogyasztásig – szabad jelzést kapott bizonyos határokon belül.

Közelebb járunk a valódi okokhoz, ha emlékeztetünk arra: a labadarúgó-huliganizmus, de még a nem deviáns szurkolói szokások sem az a téma, amelynek kutatásához – a hazai sportszociológiában eléggé általános és a sportszociológusok által kénytelen-kelletlen tudomásul vett gyakorlat szerint – tisztán egyéni érdeklődésből kiindulva, egy-két személyes vállalkozásként, kevés pénzből neki szabadna látni. E tárgykörök tudományos megközelítéséhez (is) elengedhetetlen jó néhány érintett intézmény, szervezet (sportegyesületek, szövetségek, pályafenntartók, rendfenntartó szervezetek, városi, területi – állami és társadalmi - testületek stb.) aktív közreműködése és a kutatások finanszírozása: *érdektelenségük, közömbösségük esetén, szponzorálásuk híján a kutatói próbálkozások eleve kudarcra vannak ítélve.* Azokban az államokban, ahol tudatosan felvették a harcot a nézőtéri vandalizmus ellen (például Nagy-Britanniában, Olaszországban, Németországban, Hollandiában, Belgiumban), már létezik pályán kívüli „összjáték” a labdarúgó-szurkolók vizsgálatában, sőt nemzetközi szinten is erősödik a kooperáció.⁵

Hazánkban, a labdarúgó-stadionokban tért hódító vandalizmus ellenére, az érintett intézmények a problémák megoldásához ma sem tartanak igényt a társadalomtudományok segítségére. Amikor 1991-ben hozzákezdünk a szurkolókkal kapcsolatos kutatások terén meglévő szakmai adósságunk törlesztéséhez, ezúttal sem támaszkodhattunk megrendelőkre, szponzorokra a labdarúgás szférájából, a sportklubokból.

A magyarországi empirikus felmérések ötlete nem is hazai berkekből származott. A kutatás az angliai Salford University Szociológia Tanszékének javaslatára indult, egy Kelet-Nyugat összehasonlító vizsgálat részeként. Az angol szakértőkkel közösen kialakított kutatási koncepció alapján 1991 őszén próbafelmérést végeztünk négy hazai NB I-es labdarúgócsapat nézőinek körében. A következő évben – felhasználva az 1991. évi adatgyűjtés tapasztalatait és figyelembe véve az itthoni viszonyokat – kibővítettük a kutatás céljait, feladatait, kérdésfeltevéseit, kiszélesítettük a vizsgálatba bevont NB I-es csapatok (stadionok) nézőinek körét és empirikus felmérést végeztünk a magyar labdarúgó-szurkolókról.

A kutatás célja

A kutatás fő célja az volt, hogy megismerjük a magyar NB I-es labdarúgó-mérkőzések nézőinek szurkolási szokásait, a szurkolói magatartásformák jelenségvilágát és a szurkolók cselekvéseit vezérlő értékeket. Az empirikus vizsgálat a következő kérdések megválaszolására törekedett:

– Milyen a magyar NB I-es labdarúgó-mérkőzések közönségének demográfiai, szociológiai összetétele?

- Melyek a különböző demográfiai, szociológiai jellemzőkkel rendelkező nézők szurkolásának motivációi?
- Melyek a nézők mérkőzéslátogatással kapcsolatos általános és sajátos szokásai?
- Melyek a domináns szurkolási szokások a mérkőzések időtartama alatt?
- Milyen a szurkolók labdarúgással kapcsolatos értékszemlélete?
- Milyen azonosságok és különbségek figyelhetők meg a fenti kérdésekben a hazai és a vendégszurkolók, valamint a fővárosi és a vidéki mérkőzések nézői között?

Néhány sajátos módszertani probléma

A nemzetközi szakirodalom tanúsága szerint a szurkolók körében folytatott empirikus felmérések módszertani szempontból legkritikusabb szakasza a mintavételi eljárás, mivel rendkívül nehezen oldható meg a vizsgálati minta kijelölésének mindkét kardinális problémája: az alapsokaság meghatározása és az azt reprezentáló minta kiválasztása. A szurkolók általában provizórikus, mobil alapsokaságot jelentenek, még azokban az esetekben is, amikor számottevő részük a jól működő bérleti és a pártolótársági rendszer segítségével azonosítható. Leszámítva ugyanis egy többé-kevésbé állandó csoportot, más a szurkolók összetétele bajnoki, kupa- és válogatott mérkőzéseken, az egyes kategóriákon belül más összettel és tavasszal, más esőben és napsütésben, más idén, mint tavaly vagy jövőre. Így az alapsokaság térben és időben csak relatíve pontosítható, illetve az elvileg behatárolható alapsokaságokra, például egy bajnoki évad valamennyi elsőligás mérkőzésének nézőire, vagy egy naptári év valamennyi válogatott és kupamérkőzésének nézőire gyakorlatilag, anyagi és technikai okok miatt, nem lokalizálható a vizsgálat.

Még súlyosabb módszertani gond a vizsgálati minta kiválasztása. Kivéve azokat a külföldi vizsgálatokat, ahol a bérletesek többesres név- és címlistája a kiinduló alap, a szociológiában elterjedt és bevált mintavételi eljárások csődöt mondanak. Előzetes tervek ugyan készíthetők és készítenők, de a minta tényleges kiválasztására esetenként mégis igen rövid idő, stílszerűen és némi túlzással fogalmazva, „két félidő” áll rendelkezésre.

Áttanulmányozva a hasonló kutatások módszertani leírásait⁶ és leszűrve az 1991/92-es labdarúgó évadban végzett próbafelmérés tapasztalatait, a vizsgálatot az 1992/93-as NB I-es labdarúgó-mérkőzések nézőire lokalizáltuk.⁷ A mintavételt két lépcsőben végeztük: először a stadionokban a helyszínen mintát vettünk, majd a második szakaszban pontosítottuk az előzetes mintát. Erre a sorrendre azért volt szükség, mert a helyszínen végzett mintavételnél csak az előző évi NB I-es labdarúgó-mérkőzések nézettségi adataira támaszkodhattunk, és ezek alapján becsültük meg a várható nézőszámokat.

A vizsgálati minta tagjainak kiválasztását a stadionokban kérdezőbiztosok végezték. Az interjúalanyokat a nézőtér különböző részeiről választottuk ki: a hazai és a vendégszurkolók részére fenntartott szektorokból, az állóhelyekről és az ülőhelyekről, a kapu háta mögül, az ún. hajlatból, és külön a „kemény mag” által elfoglalt szektorokból. Mindegyik szektorban az egyszerű véletlen kiválasztás elvét (a véletlen számok módszerét) próbáltuk alkalmazni. Valamennyi érintett stadionban mind az őszi, mind a tavaszi szezonban három-három mérkőzésen történt adatfelvétel: az évad kezdetén, közepén és végén.

A teljes sokaság létszámát pontosan csak a szezon végén lehetett megállapítani, meghatározásakor a *Nemzeti Sport* nem hivatalos statisztikáját vettük alapul.⁸

A teljes alapsokaság létszámának pontosítása után a beérkezett kérdőívekből egyszerű véletlen mintavétellel választottuk ki azokat, amelyeket vizsgálatunkban felhasználtunk, mégpedig oly módon, hogy minden NB I-es labdarúgócsapat hazai nézőszámának 0,2 százaléka került a vizsgálati mintába.

Az alkalmazott mintavételi mód garancia arra, hogy a vizsgált minta a sportegyesületi hazai nézőszámok szerint és regionálisan pontosan reprezentálja a teljes alapsokaságot.⁹ A vendégszurkolók minden bizonnyal felülreprezentáltak, de nem tudjuk korrektül megállapítani, hogy a hazai és a vendégszurkolók aránya a mintában mennyire közelít az alapsokaság megfelelő jellemzőihez, miután az utóbbiakról nincsenek megbízható adatok.¹⁰ Ugyanez mondható el az alapsokaság további, szociológiai szempontból releváns ismertetőjegyeiről, a nemenkénti, életkor, iskolai végzettség, foglalkozás stb. szerinti megoszlásáról is. A vizsgált minta összetétele a fentiek alapján, ebben a metodológiai szempontból speciális helyzetben, egyébiránt jóval többet jelent a módszertani eljárás helyességét igazoló, szokásos információ-nál; itt a felmérés egyik részeredményének tekinthető. Ugyanakkor hangsúlyoznunk kell, hogy miután a mintavétel sajátosságai miatt a megbízhatóság nagyságrendje (hibaszázalék) nem számítható ki, a kapott eredmények csak korlátozott érvénnyel általánosíthatóak.

Az empirikus vizsgálat fő adatgyűjtési módszere a *standardizált kérdőíven alapuló személyes interjú*, a részt vevő megfigyelés és a *mélyinterjú* volt.

A kérdőív gerincét, a későbbi összehasonlítás reményében, a nemzetközi kutatócsoporttól átvett kérdések alkották, amelyeket kiegészítettünk néhány magyar vonatkozású, illetve érdekeltsgű kérdésfelvetéssel. A kérdőív döntően zárt és válaszalternatívákat kínáló, kisebb részben nyitott kérdéseket tartalmazott.

A „*participation observation*” strukturált és strukturálatlan megfigyelésből állt. A megfigyelők egyik csoportjának a mérkőzések körülményeiről, hangulatáról, a hazai és a vendégcsapat játékára, a bíróra és a szurkolótársakra vonatkozó észrevételekről kellett feljegyzéseket készítenie. A megfigyelők másik része a szurkolói „kemény mag” magatartásformáinak jelenségvilágáról, normasértő akcióiról és ideológiai elemeket tartalmazó megnyilvánulásairól gyűjtött információkat. Végül a megfigyelők harmadik csoportja strukturálatlan megfigyelést végzett, vagyis leírt minden olyan

feltűnő, szokatlan, szembeötlő, érdekes eseményt, mozzanatot, amit az adott mérkőzés előtt, alatt és után említésre méltónak tartott.

Mélyinterjút szurkolókkal (n=34), nézőtéri alkalmazottakkal – jegyszedőkkel, pénztárosokkal, árusokkal – (n=27), valamint az érintett NB I-es labdarúgócsapatok sportegyesületének, szakosztályának munkatársaival (n=22) végeztünk.

Az adatgyűjtést a speciális kettős (adatgyűjtési és mintavételi) feladatra felkészített kérdezőbiztosok és megfigyelők végezték.

Az adatfeldolgozás során nagy hangsúlyt kapott az összegyűjtött információk minőségi elemzése. Az adatok mennyiségi értékelését IBM Series I. típusú számítógépen végeztük. Tapasztalatainkat hét íves kutatási beszámolóban foglaltuk össze (Földesiné 1994b). Tanulmányunkban, a rendelkezésünkre álló hely szűkössége miatt, csak arra van mód, hogy ízelítőt adjunk két részterület eredményeiről.

Magyar NB I-es labdarúgó-mérkőzések szurkolóinak demográfiai, szociológiai összetétele

A korábbi évtizedekben, az akkor még zsúfolt hazai labdarúgó-stadionokban nem készültek tudományos felmérések, így nincsenek megbízható adataink a futball egykori közönségének társadalmi–demográfiai összetételéről. Korabeli művészeti alkotások (film, irodalom), sajtótermékek, rádióműsorok és szemtanúk visszaemlékezései alapján azonban jó okunk van feltételezni, hogy *harminc–negyven évvel ezelőtt a magyar labdarúgásnak széles társadalmi bázisa volt, nézői tág körből kerültek ki.* A közönség összetétele az elmúlt időszakban számottevően megváltozott: a kilencvenes évek elején Magyarországon NB I-es labdarúgó-mérkőzésekre jobbra alacsony iskolai végzettségű és társadalmi státusú, fiatal felnőtt férfiak járnak.

A férfiak dominanciája a labdarúgó-stadionok nézőterein hétköznapi ismereteink szerint is nyilvánvaló. Miként világszerte, a futball Magyarországon is a férfiak sportja. A hasonló jellegű külföldi munkák általában tíz százalék körüli női labdarúgó szurkolóiról számolnak be. Egy brit kutatócsoport, amely két angliai labdarúgócsapat nézőközönségét tanulmányozta, kilenc–tíz százalék női szurkolóiról tudósított (Malcolm és mások, 1993). Két német szerző tíz sportágban vizsgálta a szurkolók szociális összetételét és a labdarúgásban regisztrálta a legkevesebb női drukkert, kevesebb, mint tíz százalékot (Messing–Lames 1992). Egy cseh kutató a labdarúgás és tucatszámú más, kevésbé népszerű sportág publikumát mérte fel, s azt állapította meg, hogy futballmérkőzéseken számottevően kevesebb női néző van, mint más labdajátékok meccsein, mindössze nyolc százalék, szemben például a kosárlabdával, ahol 34 százalék (Slepicka 1989). A fentiektől lényegesen magasabb női szurkolói arányt az olaszok közöltek, akik a bolognai „ultrák” csoportjában a lányok 17,1 százalékos részesedését tapasztalták (Roversi 1991).

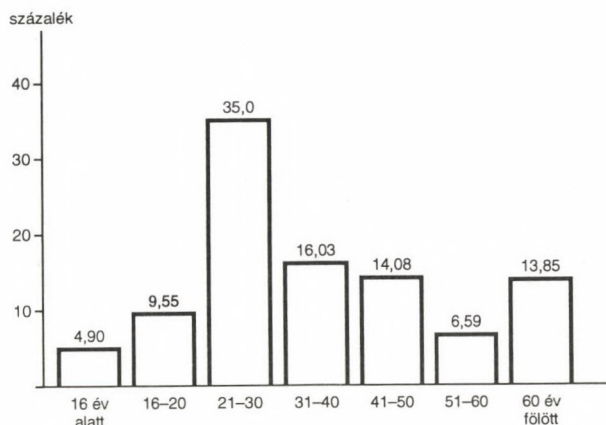
A férfiak túlsúlya a hazai NB I-es labdarúgó-stadionok lelátóin is nyilvánvaló: a meccsek közönségének 87,58 százaléka férfi, 12,42 százaléka nő.

A hazai csapat szurkolói között relatíve sokkal több, mintegy négyszer annyi nő van, mint a vendégszurkolók körében. A lányok, asszonyok saját lakóhelyükön még csak kimennek egy-egy meccsre, de idegenbe már nem követik a csapatokat.

A fővárosban jóval több hölgy jár mérkőzésre, mint vidéken, 3:1 az arány. A férfiak között házasok és nőtlenek egyaránt vannak a stadionokban, a női szurkolók minimális kivétellel hajadonok és elváltak. Úgy tűnik, miként oly gyakran az aktív sportolás, a meccsrejárás is abbamarad a házasságkötés után a leányként még szurkoló hölgyek számára, mert elfogadják azt a hagyományos és hazánkban az alacsonyabb társadalmi rétegekben, csoportokban ma is uralkodó szerepmegosztást, amely szerint munkaidőn túl csak a férfi járhat-kelhet önállóan, tetszésének megfelelően a (kül)világban, a nők helye a családi tűzhely mellett van. Vagyis amíg a férj (jó esetben fiaival) kimegy a labdarúgó-mérkőzésre, addig a feleség (lányaival) otthon takarít, mos, főzi „urának” a vacsorát.

A szurkolók életkorát tekintve a legfeltűnőbb a húsz éven aluliak és a középkorúak nagymértékű távolmaradása a mérkőzésekről (lásd 1. ábra). A nézőteret a fiatalok uralják, a szurkolók majdnem fele harminc éven aluli, de kevés a kisgyerek és a serdülőkorú, a nézők egyharmada a húszas éveiben jár.

A szurkolók életkori megoszlása (n = 2608)

1. ábra

Hiányoznak a javakorabeli férfiak. Különösen az 50–60 évesek fogytak el a tribünökről, miként sajnos az egész társadalomban, jelenlétük mindössze 6,59 százalékos. Ebből a korcsoportból többnyire a munkanélküliek, a rokkantnyugdíjasok és a korkedvezményes nyugdíjasok látogatják a stadionokat, a még aktívaknak erre feltehetőleg nem jut idejük, energiájuk.

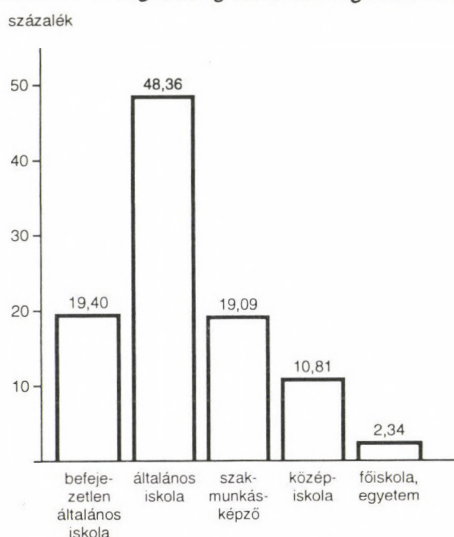
A hatvan év felettiek csoportja nagyobb, tíz százalék feletti, s azok alkotják, akik az ötvenes, hatvanas években végigszurkolták a labdarúgás fénykorát és azóta is hűségesen kitanak mellette. Nem kevesen vannak közöttük olyan hetven év felettiek, akik még a második világháború előtt kötelezték el magukat csapatuk mellett.

Az idős szurkolók nagy száma alapvetően eltérő sportszocializációjukkal indokolható, s csak részben függ össze azzal a ténnyel, hogy már felette vannak a nyugdíjkorhatárnak, közel egynegyedük ugyanis nem nyugdíjas. Még kevésbé döntő az, hogy a magyar társadalom „öregedett” az elmúlt évtizedekben, vagyis emelkedett az időskorúak aránya, hiszen az élemedett korúak között a hölgyek vannak túlsúlyban.

Külföldi beszámolókból kevesebb idős és több fiatal labdarúgó-szurkolóról olvashatunk. Például az említett cseh kutató a nyolcvanas évek végén országában hat százalék hatvan év feletti és 25 százalék tizenhét év alatti labdarúgó-szurkolót talált; az angol vizsgálatok pedig 25–30 százalék húsz éven aluli és 10–15 százalék ötven éven felüli nézőről számolnak be.

A labdarúgó-szurkolókat gyakran vádolják azzal, hogy többségükben műveletlenek, kulturálatlanok. Mi tagadás, a vádak ezúttal megalapozottaknak bizonyultak: majd 20 százalékuk nem fejezte be az általános iskolát és mindössze 2,34 százalék közöttük a diplomások aránya (lásd 2. ábra).

A szurkolók iskolai végzettség szerinti megoszlása (n = 2608)

2. ábra

Az általános iskolát be nem fejező, valamint az általános iskolát és szakmunkásképzőt végzett futballdrukkerek együttes aránya 86,85 százalék. Ezek a szerfőlött kedvezőtlen adatok még szépítik is a valóságot, mivel a „szakmunkásképzőt végzettek” csoportjába nemcsak azokat soroltuk be, akik kijárták ezt az iskolát, hanem azokat is, akik más szervezeti keretek között szakmunkásoklevelet szereztek. Ugyanakkor, a szurkolók többsége férfi, és az egész népességen belül a férfiak iskolai végzettsége magasabb, mint a nőké.

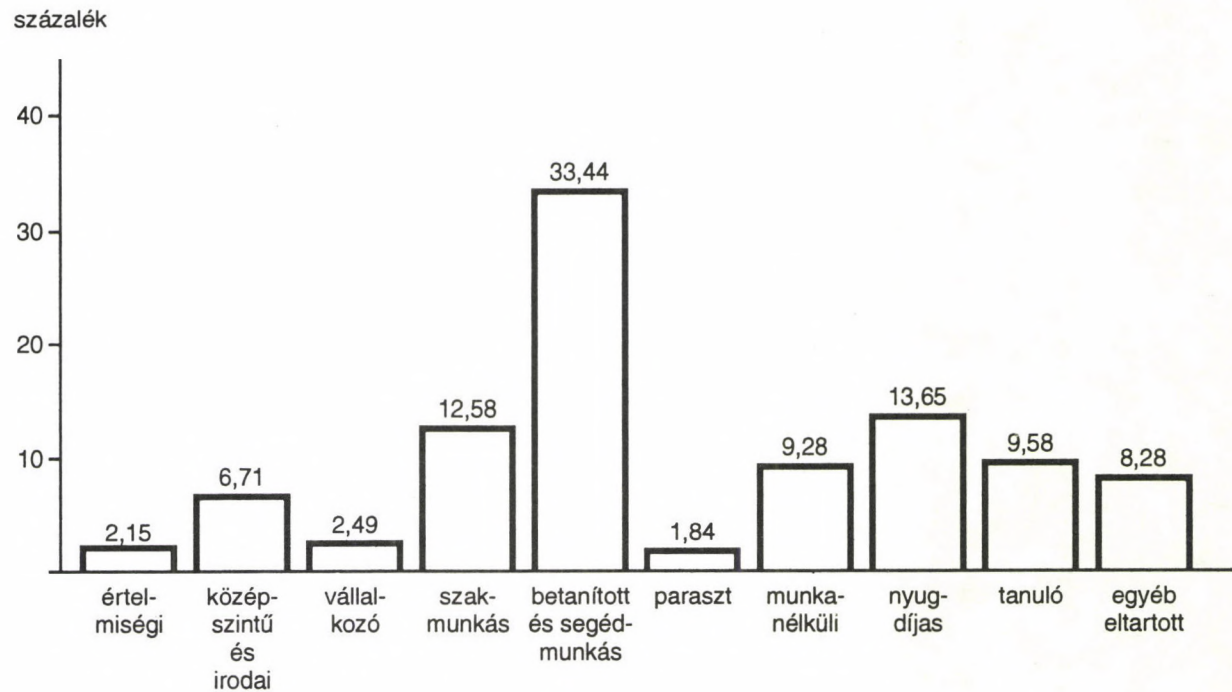
A szurkoló nők iskolai végzettsége rendkívül alacsony. Diplomás női szurkolókra a vizsgált mintában csak elvétve bukkantunk, s az érettségizettek sem nagyon hemzsegetek. Magasan kvalifikált férfiak sem tolonganak a labdarúgó-stadionok lelátóin, de azért közöttük akadnak megszállottak.

A szurkolók között alig vannak mezőgazdasági fizikai dolgozók, akiknek az alacsony iskolázottsága lerontaná a labdarúgó-közönség iskolai végzettségéről kiállított bizonyítványt.

A szurkolók iskolai végzettsége korcsoportonként arányos elosztást mutat. Mivel azonban a lakosság közép- és időskorú csoportjainak átlagos iskolai végzettsége lényegesen alacsonyabb, mint a 35–40 év alattiaké, az arányos eloszlás azt jelenti, hogy *a szurkolók fiatalabb évjáratainak iskolázottsága jóval alacsonyabb, mint a népesség megfelelő korosztályaié.*

Mind a szakmunkásképzőt, mind a felsőfokú intézményt végzettek között az alacsonyabb társadalmi presztízsű szakmabeliek vannak többségben. A diplomás labdarúgó-szurkolók ritkábban orvosok, jogászok, bölcsészek, közgazdászok (talán még a művészek, főként a színészek kivételek), inkább kereskedők, vendéglátósok, tanítók és üzemmérnökök járnak ki a mérkőzésekre. A futballt kedvelő szakmunkások ritkábban műszerészek, gépjárműszerelők, villanszerelők, nyomdászok, inkább építőipari, bőripari és élelmiszeripari szakmunkások vannak közöttük nagyobb számban – hogy csak néhány eltérő társadalmi presztízsű szakmát említsünk. Hasonló jellegű különbségek már a szurkoló diákságnál is megfigyelhetők. Általában kevés a „főfoglalkozású” tanuló a vizsgált mintában, a 10 százalékot sem éri el. Vidéki labdarúgó-mérkőzésekre valamelyest több gimnazista, főiskolás és egyetemista jár, mint a fővárosi meccsre, s a közép- és felsőfokú végzettséggel rendelkező drukkerek száma is ott magasabb.

Az alacsony iskolai végzettséggel összhangban áll a szurkolók társadalmi-foglalkozási csoport szerinti tagozódása, amelyben a legszembeötlőbb a szellemi foglalkozásúak alacsony és a munkaviszonyban nem állók magas száma (lásd 3. ábra). A középszintű szellemi dolgozók alig hét, az értelmiségiek mindössze két százalékát teszik ki a labdarúgás közönségének. Mind a magyar társadalom rétegtagozódásának, mind a külföldi szurkolói vizsgálatok eredményeinek ismeretében, rendkívül csekélynek tekinthető ez a részesedés.

3. ábra

E két heterogén csoport, a munkanélküliek és az egyéb elíartottak csoportja (amely javarészt munkaképes korú, de munkát vállalni nem képes, nem tudó vagy nem akaró férfiakból áll) teszi ki az NB I-es labdarúgó-mérkőzések szurkolóinak megközelítőleg egyötödét. Jut belőlük minden hazai NB I-es labdarúgó-stadionba, de jelenlétük markánsabb a fővárosi és egyes vidéki mérkőzéseken, s ahhoz képest, hogy nincs vagy minimális a legálisan szerzett jövedelmük, meglepően sokan vannak a vendégszurkolók között.

A felmérés tanúsága szerint a közönség összetételében bekövetkezett változások *fő tendenciája a lezüllesztés, a lumpenesezés*. A labdarúgó-stadionokban tömegével vannak lumpen elemek, gyakran ők uradják a terepet és ők határozzák meg a légkört, önkéntes száműzésre kárhoztatva ezáltal értelmiségiek, középszintű szellemi dolgozók, jól kvalifikált szakmunkások és egyéb „tisztos” kétékezi munkások ezreit, tízezreit.

A labdarúgás hazai közönsége egyidejűleg visel magán olyan ismertető jegyeket, amelyek nemzetközi szinten is jellemzőek, és olyanokat, amelyek többé-kevésbé magyar – esetleg kelet-európai – sajátosságok, vagy legalábbis a magyarországi lelátókon erőteljesebben mutatkoznak meg, mint másutt. A nemzetközi trendhez igazodnak a magyar adatok abban, hogy *a futballrajongók nem a felső osztály és a felső középosztály polgárai, mint ahogyan nem azok szerte Nyugat-Európában sem*; közelmúltbeli felmérések szerint például Németországban a labdarúgás táborában szinte egyáltalán nincsenek a felsőbb társadalmi rétegekből való szurkolók (Messing–Lames 1990). Ezen túl, miként Angliában, Ausztriában, Belgiumban, Hollandiában, Olaszországban, Spanyolországban és a futball-vandalizmus más fellegváraiban, nálunk is *nagy számban vannak a stadionokban szociálisan, kulturálisan és részben gazdaságilag marginalizálódott fiatalok, ők alkotják az ún. kemény magot*. A fenti államokban azonban, ellentétben a magyarországi helyzettel, szép számmal vannak a futballnak hívei a középosztályból, a középső és az alsó rétegeiből egyaránt. A legfrissebb felmérés egy angol labdarúgó-stadionban 29,7 százalékkal, egy másikban 43 százalék(!) középosztálybeli nézőt regisztrált (Malcolm et al. 1993). Egy másik vizsgálat szerint még a szélsőséges olasz ultrák sem kizárólag perifériára szorult fiatalokból állnak, mindössze 3,9 százalékuk vallotta magát munkanélkülinek (Roversi 1990), bár kétes egyszisztenciák másutt is kétségtelenül a futballhuligánok között vannak nagyobb számban, akik döntően fiatalok. *A hazai szurkolók körében minden korosztályban sokkal kevesebb a középosztálybeli (áranyuk még akkor is felettebb alacsony, ha figyelembe vesszük az angol, olasz és magyar társadalom struktúrája közötti lényeges eltéréseket) és több a lumpen elem*. Ez azzal a veszéllyel jár, hogy *elmosódik a „normál” és a szélsőséges szurkolók közötti határ*. Nyugat-Európában viszonylag jól elkülöníthetőek azok a spontán, következményeikben káros, szándékuk szerint azonban nem durva, hanem ünneplést, örömet kifejező nézői rendbontások, amelyek egyidősek a futball elterjedésével, illetve azok a futball-huliganizmusra jellemző, esetenként tervezett, vandál cselekedetek, amelyek lényegében nem a labdarúgásban gyökereznek, s gyakorta kapcsolódnak

rasszista ideológiákhoz és/vagy szélsőséges politikai nézetekhez, ezért súlyosabb társadalmi problémát jelentenek és másfajta kezelési módot igényelnek. *Hazánkban a hagyományos rendbontók és az újabb kori futballhuligánok mellett kialakult a deviáns nézők harmadik kategóriája, akikre talán „a kvázi szurkolók” elnevezés illik legjobban.* Ez a csoport nem szervezett. Egyénenként vagy csoportosan akcióba lépő lumpen elemekből áll. Az ide besorolhatók durvasága gyakoriságában is, minőségében is messze meghaladja a tradicionális rendzavarókéét, s noha agresszivitásuk nem éri el a futballhuligánokét, ugyanúgy rontják a szurkolók imázsát, ugyanúgy megkeserítik a labdarúgás rajongóinak életét, mint a szervezett bandák. „Kvázi szurkolók” ugyanis minden szektorban vannak, ellepik a nézőteret, s az egyszerű nézők térbelileg nehezebben tudnak elhatárolódni tőlük, mint a könnyebben azonosítható „kemény magtól”. Miként az ifjú huligánok jó része, úgy a középkorú és idősebb „kvázi szurkolók” többsége sem kizárólag (vagy egyáltalán nem) a labdarúgás kedvéért jár a stadionokba, ezért nézőtéri viselkedésük gyakran függetlenedik a zöld gyepen lejátszódó cselekményektől, *devianciájuk sokszor a civil társadalommal szembeni engedetlenségben, esetenként bűnözésben (lopás, illegális üzletelés, újabban kábítószer-árusítás) nyilvánul meg.* Igen valószínű, hogy a hazai labdarúgó-stadionokban nemcsak azért van kevesebb néző a kulturálisan és részben anyagiilag kedvezőbb helyzetű társadalmi csoportokból, mert a magyar társadalomban kevesebb a középosztálybeli, mint a nyugat-európai struktúrákban, hanem azért is, mert a szolidabb, „rendes” szurkolók elszigetelődnek és kimenekülnek a futballhuligánok és a kvázi szurkolók kettős szorításából.

A meccsre járás indítékai

A sportklubok, labdarúgó-szakosztályok vezetői általában azt gondolják, hogy a nézők „szeretik a futballt”. Felmérésünk tanúsága szerint ez a jóindulatú előfeltevés gyakran hibás kiindulópontnak bizonyul: a szurkolóknak csupán egytizede említette a labdarúgás szeretetét a mérkőzészátogatás konkrét indítékai között (lásd 1. táblázat).

1. táblázat

A hazai és a vendégszurkolók indítékai

	hazai szurkolók (n=1605)(százalék)	ranghely	vendég szurkolók (n=1604)(százalék)	ranghely
kikapcsolódási szándék	24,38	2.	26,10	1.
barátok ösztönzése és vonzása	24,98	1.	23,06	2.
azonosulás a kedvenc csapattal	19,93	3.	22,46	3.
készítetés a „feszültség” levezetésére	16,39	4.	20,94	4.
azonosulás a lakóhellyel (várossal, kerülettel)	13,15	5.	19,73	5.
nem tudatosult	12,31	7.	14,11	6.
szórakozási igény	12,43	6.	9,71	7.
a labdarúgás szeretete	11,11	8.	8,19	8.
családi ösztönzés	9,37	9.	2,42	11.
egyéb, labdarúgással közvetlenül összefüggő indíték	4,74	11.	6,52	9.
egyéb, labdarúgástól független indíték	4,86	10.	4,70	10.

A lelátókon rengeteg gond valószínűleg éppen abból fakad, hogy a stadionokba kilátogatók számottevő hányada (egyötöde) saját bevallása szerint nem is kedveli (nem is érti) különösebben a futballt. Mit keresnek akkor a tribünökön? Egy részük tudatosan a konfliktusokat, a balhékat hajszolja, más részük többé-kevésbé véletlenszerűen keveredett oda. Az, hogy milyen úton-módon, nem mindig derült ki pontosan, de úgy tűnik, nemcsak szomszédok és haverok invitálására, hanem különböző politikai csoportosulások ösztönzésére is, az általuk képviselt szélsőséges, demagóg nézetek, ideológiák vonzáskörébe kerülve. Feltehetően háttérből irányított, tudatos mozzanatok is belejátszanak az önkéntelennek látszó cselekedetekbe; jó néhány tudatlan, képzetlen szurkoló alkalmasint a színpalak mögött meghúzódó politikai erők játékszere, illetve szócsöve, amikor „piszkos idegennek” titulálja a külföldről hazánkba került játékosokat és szurkolótársakat, vagy amikor az alábbihoz hasonló „rigmuskákat” üvöltözi:

„Újpesti (csabai stb.) cigányok, B.....tok anyátok!”
 „Cigány, cigány mocskos cigány.”
 „Minden mocskos cigány hitvány.”

A jelenség nem új keletű. Prejudíciumoktól mindig is (másutt is) hangosak voltak a lelátók, s azt, hogy a szurkolói elfogultság milyen irányba és milyen messze terjedhetett, az adott politikai, társadalmi helyzet szabta meg. Hazánkban az elmúlt évtizedben, sajátos módon, a diktatúra enyhülésével párhuzamosan kaphattak új erőre szélsőséges előítéletek.

Napjainkban az alsó- és középosztályt fokozottabban sújtó gazdasági recesszió ab ovo kedvez az előítéletes gondolkodás terjedésének. Vizsgálatunk során találkoztunk olyan vélekedésekkel, melyek szerint egyes politikai csoportosulások még rá is játszanak erre a helyzetre és tudatosan szítják a gyűlölködést.

Az alapprobléma megoldása nyilvánvalóan nem a sport világában, hanem a társadalom egészében keresendő. Annyit azonban a sportban is látni kell, hogy a futballstadionok ideális színteret jelentenek a bűnbakkereső, elfogult viselkedés kialakulásához és szításához. A magyar sportéletnek (és közéletnek) súlyos szűgyenfoltja, hogy manapság a lelátókon nyíltan, következmények nélkül, százaknak, ezreknek szabad egyes etnikai csoportokat, nemzetiségeket, fajokat szidalmazni, gyalázni, s kevés jelét látni az elharapódzott előítéletes megnyilvánulások megfékezését célzó törekvéseknek. A sportszférának legalább kísérletet kellene tenni arra, hogy a labdarúgás megszabaduljon az ideológiai, politikai tehertételektől.

Az önbevallások alapján azt kell hinnünk, hogy a vendégszurkolók közül viszonylag többen azonosulnak csapatukkal, lakóhelyükkel, és többen tekintik a lelátókat idegi, pszichikai feszültségük levezetésére alkalmas színtérnek. A hazai nézők valamelyest jobban vágnak szórakozni, állításuk szerint többen szeretik a futballt, és nagyobb szerepet játszik náluk a család ösztönző szerepe.

Sok hazai néző nincs tisztában saját indítékaival. Az azonban még meglepőbb, hogy a vendégszurkolók egyhatede úgy kíséri el csapatát idegenbe, hogy nem azonosul vele, a játék sem vonzza különösebben, és egyáltalán azt sem tudja pontosan megmondani, miért kerekedett fel.

A csapatuk nyomában járó, megszállott szurkolók egyik felét a futballon kívül az égvilágon semmi más nem érdekli, a stadion közönségét azon az alapon osztályozzák, melyik együttes szekértáborába tartoznak. A vendégszurkolók másik felének viszont a futball főként eszköz: csoportjaikban a különböző indítatású és eredetű kirekesztő ideológiák nemcsak gyökeret vertek, hanem csoportkohéziót gerjesztő elméletként funkcionálnak.

Ismeretes, hogy fanatikus vendégszurkolók nemcsak idehaza okoznak sok mindenkinek fejfájást, hanem mindenütt, ahol a labdarúgást játsszák. Mindazonáltal van egy kardinális különbség: Magyarországon jóformán csak szélsőségesek járnak állandóan csapatukkal, míg például Nyugat-Európában a józan futballrajongók tömegei is (akik ugyan extrém helyzetekbe kerülve, időnként szélsőségesekké válnak, de ez már egy másik történet, s nem azonos azzal, hogy a rendszeres vendégszurkolók zöme eleve fanatizált).

Hivatkozhatunk arra, hogy az angol, belga, dán, német, olasz stb. nézőknek sokkal több szabadidejük és pénzük van arra, hogy hobbijuknak hódoljanak, s ez bizonyos határig nagyon is jogos érv. Ugyanakkor a vizsgálat szerint a jelenség sokkal összetettebb, hiszen a megkérdezett szurkolók meglehetősen kevesen említették a fenti okokat: idegenben játszott mérkőzéseknél időhiányt 8–10, pénzhíányt körülbelül 15 százalékban, otthoni mérkőzéseknél időhiányt 10–12, pénzhíányt pedig csupán 1–2 százalékban! Egyrészt azért válaszoltak így ennyire kevesen, mert a

kötött idő mennyisége és az anyagi helyzet eleve befolyásolta a megkérdendő közönség összetételét; másrészt azért, mert a vissza-visszatérően felhozott indokok (a gyenge színvonalú játék, a lepusztult tárgyi és emberi környezet) olyan erőseknek bizonyultak, hogy sok szurkoló el sem jutott a kérdésfeltevésig: vajon kedvezőbb körülmények között jutna-e a futballra több ideje és pénze; és végül azért, mert tényleg jó néhányan lehetnek azok, akik szívük (és talán pénztárcájuk) szerint jóval többet szánnának erre a kedvtelésükre. Úgy tűnik, *hazánkban ma a sport- és az idegenforgalmi szervezetek is alábecsülik annak az idő- és pénzmenységnek a nagyságrendjét, amit a labdarúgó-szurkolók szívesen fordítanak szenvedélyükre. Igaz, nem erre a hazai futballra és nem a kínált formában, hanem más szinten, illetve más formában nyújtott labdarúgóélményre.*

A kereslet és a kínálat közötti szakadék növekedése nemcsak a szolgáltatókon múlik, hanem a közép-európai tradíciókon is. Nevezetesen azon, hogy a *vendégszurkolás modern formái*, amelyek Észak- és Nyugat-Európában a tömegközlekedés kiépülése, a modernizáció, az urbanizáció stb. következményeként egy sajátos kultúra részeként a hatvanas, hetvenes évektől létrejöttek, *Kelet-Európában politikai és gazdasági okok miatt késve, korlátozott mértékben vagy egyáltalán nem alakultak ki.* Azt a rizikót, hogy a labdarúgó-stadionokban hétről hétre tízezrek jöjjenek össze a gyülekezési jog erős korlátozása idején, magasabb belpolitikai okokból, még a legkeményebb diktatúrák is vállalták a volt szocialista táborban. Azt azonban, hogy önszerveződésen alapuló, nagy létszámú csoportok rendszeresen együtt járnak be az országot, pláne Európát, *még a puha diktatúrák is túl veszélyesnek ítélték és nem támogatták.* Arról nem szólva, mit jelent(ett) ebből a szempontból az, hogy a kelet-európai pénznemek, közöttük a magyar forint nem (volt) konvertibilis, és hogy milyen önkorlátozó szerepet töltöttek be a valutavásárlási szabályok.

Bár a tábor többi országához képest Magyarországon sok vonatkozásban kedvezőbbek voltak a feltételek, a vendégszurkolás nálunk is megkésve, féloldalasán fejlődött. Külföldre irányuló változatai – jórészt anyagiak híján – mára sem kristályosodtak ki, s belföldi változatai is torzók, hiányosak. Talán azért is, mert túl sok olyan vészjósló történet fűződik a vendégszurkolók viselkedéséhez, amely elriasztja a sportklubokat és az előmozdításukban szóba jöhető egyéb intézményeket. Vizsgálati eredményeink fényében azt gondoljuk, hogy az érintettek ódzkodása a jelenlegi hazai helyzet félreértelmezésén alapul: azon a tévhiten, hogy a vendégszurkolás visszafogása gátat szab árnyoldalai érvényre jutásának és szükségtelessé teszi az ellenük való küzdelmet. Ez a kiindulópont azért téves, mert figyelmen kívül hagyja, hogy az itthoni szituáció e téren igencsak visszás, a vendégszurkolást kísérő negatív mozzanatok kialakulásának feltételei ugyanis anélkül is adóttak Magyarországon, hogy a jelenség pozitív oldalai kifejlődtek volna. *A jelenlegi vendég- (és hazai) szurkolók szélsőséges, elvakult csoportjai nem veszélytelenebbek, nem igényelnek kevesebb odafigyelést csupán azért, mert a lelátókon hiányoznak mellőlük a tisztas, elkötelezettségükben mértéktartó vendég- (és hazai) szurkolók tömegei.*

A valódi szurkolókat a játék potenciális szépsége motiválja mérközslátogatásra. Egy elkötelezett szurkoló így beszélt erről:

„Nem vagyok hülye. Látom, amit látok, a játék sz. .abb, mint tavaly, és tavaly még sz. .abb volt, mint tavalyelőtt. Felfogom, hogy a sok féllábú nem miattam rúgja a bőrt, maguknak focizzák össze a nagy pénzeket. Nem is tudom, hogy mondjam, mert tudom, hülyén hangzik, én se miattuk jövök ki. A futballért vagyok itt, nevetséges vagy nem, a foci varázsáért, mert varázsa nekem még ennek a focinak is van, itt a béka s...e alatt. És különben is, futballmeccs nézők nélkül fából vaskarika. Ilyet még ez a tehetségtelen banda se mer kitalálni”. (Középkorú szakmunkás)

Ezek a kissé bárdolatlanul megfogalmazott gondolatok a szurkolás lényegének – elméletileg egyébként még nem feltárt – filozófiai mélységeit érintik, azt, hogy a szurkolás a befogadó oldaláról kétarcú jelenség. Az élmény forrása egyrészt a játék látványa, amely a műalkotások élvezetéhez hasonló érzelmeket kelthet, másrészt a választott csapattal való azonosulás, amely a játéktól részben független, több-kevesebb szubjektív elemet tartalmazó, pártos állásfoglalásban nyilvánul meg. Úgy tűnik, e két terület különböző variációkban erősítheti, gyengítheti és kiegyenlítheti egymást, a különféle hatótényezők szerencsés összetalálkozásakor pedig létrejöhet az a – racionális érvekkel teljesen meg nem magyarázható – jelenség, amelyet a sportág szerelmesei a „futball varázsának” neveznek. Nem tudjuk pontosan, milyen hatásmechanizmusokon keresztül jön létre ez a folyamat, milyen összetevői vannak, s melyik milyen szerepet tölt be a dolgok menetében. A leghitelesebb információkat erről a kérdéskörrel azoktól a futball-rajongóktól kaptuk, akik vallják, hogy egészen kivételes, ritka pillanatokban, szinte katartikus élményként egyszer-egyszer átélték a varázslatot. Ma is ez vonzza, húzza vissza őket a lelátókra, ennek reményében utaznak órák hosszat, s minden esetben csalódásként könyvelik el, ha a „csoda” elmarad.

A régebbi hívek azt mondják, hogy a hazai labdarúgásban valahol elveszett az a varázslat, amely fiatalabb korokban elbűvölte, magához kötötte őket. A veszteségért nem kizárólag a játék színvonalát teszik felelőssé, a játékosoknak legalább annyira a szemére vetik, hogy eltávolodtak a közönségtől, mint azt, hogy „elfelejtettek” futballozni. Nem is csupán a játékosokat hibáztatják a kialakult helyzetért, hanem a labdarúgásban és a körötte uralkodó légkört, amely teret engedett annak, hogy a futball öncélú, elidegenedett, a szurkolás pedig társadalmilag lebecsült, nemritkán megvetendő tevékenységgé váljék.

A középkorú és idősebb nézők hada megkülönbözteti magát mint régi vágású labdarúgódrukkert azoktól az új stílusúaktól, akik mélyebb érzelmi vonzódás nélkül, nem a sportághoz fűződő indítékoktól vezéreltetve csapódtak a labdarúgáshoz, azoktól, akiket mi „kvázi szurkolóknak” neveztünk. Ezek a nézők, a publikum megfigyatozása mellett, fájjalják a nézősereg felhígulását, és úgy vélik, ezt a közönséget ez a futball termelte ki. Véleményük arra hívja fel a figyelmet, hogy összefüggés van a tribünökön, a játéktereken és a labdarúgás egészében lejátszódó események közt, valamint arra, hogy megváltozott a szurkolás korábbi funkciója.

Felmérésünk tapasztalatai arra engednek következtetni, hogy a mai magyar NB I-es labdarúgó-mérkőzések a nézők szempontjából diszfunkcionálisak, hatásuk a visszájára fordult: az idegfeszültséget tömegmérétekben nem levezetik, hanem növelik, a tribünökön lévőeknek zömmel nem élvezetet, örömmélményt nyújtanak, hanem stresszt okoznak. Ez az állítás nyilvánvalóan nem arra utal, hogy a mérkőzésen alulmaradt csapat hívei általában csalódottak, hiszen ez bizonyos fokig természetes. A vereség ténye azonban nem zárja ki szükségszerűen a mérkőzésen szerzett pozitív élményeket, a kellemes szórakozást. Megállapításunk azt kívánja kifejezni, hogy a hazai NB I-es labdarúgó-mérkőzések nézőinek széles köre – csapatuk konkrét eredményétől függetlenül – gyakran oly mértékben elégedetlen a játék színvonalával, a szurkolás körülményeivel és a labdarúgást körülvevő légkörrel, hogy ez az állapot mind egyéni, mind társadalmi szinten több kárral jár, mint haszonnal, s igen valószínű, hogy nem tartható fenn sokáig. Érdeemes lenne a változásoknak elébe menni és a labdarúgás, valamint a szurkolók közös érdekeit szem előtt tartva, tudatosan befolyásolni a várható átalakulást.

Jegyzetek

¹ A futball-huliganizmus Nyugat-Európában és Észak-Amerikában nemcsak a szakirodalomban, hanem a sportsajtóban is évtizedek óta használt kifejezés. Miután Magyarországon az elnevezés viszonylag szűkebb körben ismert, úgy véljük érdemes pontosítani, hogy a kifejezés csak a labdarúgó-szurkolókra vonatkozik, és nem foglalja magában sem a labdarúgással foglalkozó intézmények, szervezetek képviselőinek, sem a labdarúgók esetleges huliganizmusát. Többféle tudományos definíciója van forgalomban, ezek közül Antonio Roversi általánosan elfogadott meghatározását idézzük: „A labdarúgó-huliganizmus kifejezés a durvaság minden olyan formájára utal, amely a nézők között zajlik le. Az elnevezés Angliából ered, ahol először jelent meg, s ahol igen nagy mértékűvé vált. A jelenséget a vandalizmus és a szisztematikus, véres agresszió keverékeként írhatjuk le, amely a fiatalok bizonyos csoportjára jellemző, s amelyet a hasonló korúak ellen követnek el a stadionon belül és kívül. A durvaságnak ez a formája Olaszországban először a hetvenes évek elején jelent meg szoros összefüggésben olyan szurkolócsoportok létrejöttével, amelyeket »ultrák«-ként ismerünk... ezeknek a csoportoknak múltja van, amely túlmutat a fizikai durvaság határain” (Roversi 1991: 331).

² A szurkolók körében terjedő erőszak az észak-amerikai társadalomtudósokat is foglalkoztatta. Noha a pszichológiai és szociálpszichológiai megközelítés kezdetben mind az USA-ban, mind Kanadában nagyobb hangsúlyt kapott, a hetvenes évek közepén a témakör szociológiai kutatása is lendületet vett (Edwards–Rackages 1977; Smith 1978; Coakley 1981), de a jelenséget érthetően a kontinensen népszerű sportágakban (baseball, jégkorong, amerikai futball, ökölvívás) tanulmányozták, az európai labdarúgást perifériás helyzetéből következően mellőzték.

Dél-Amerikában viszont, ahol az európai labdarúgás virágkorát élte, a sportszociológia fejletlensége miatt nem voltak ilyen irányú vizsgálatok. Az észak-amerikai elméleti elemzések, kutatási tapasztalatok bizonyos fokig ugyan felhasználhatóak, lényegében azonban a nézőtéri agresszió vizsgálata külön szálon futott a két kontinensen.

- ³ Az idevágó kutatások témáiról jó áttekintést adnak a tematikus bibliográfiák (Hahn et al. 1985; Melnick 1989) és az átfogó, teoretikus művek (Johansson 1978; Brug 1988).
- ⁴ A témakör nemzetközi szakirodalmát részletesen elemzi Földesiné 1994a.
- ⁵ Miután a heyseli tragédia arra is rávilágított, hogy a labdarúgó-huliganizmus jó néhány európai állam közös problémája, a téma kutatásában megerősödött a nemzetközi együttműködés. Az Európa Tanács, amely már korábban is foglalkozott a futball-huliganizmus megfékezésének esélyeivel, módjaival (Council of Europe 1983), a brüsszeli tömegszerencsétlenséget követően azonnal akcióba lépett, és három hónap elteltével elfogadott egy Európai Konvenciót a szurkolók helytelen, erőszakos viselkedésének megítéléséről, kezeléséről és megelőzéséről, különös tekintettel a labdarúgó-szurkolókra (Council of Europe 1985). A brüsszeli katasztrófa új impulzust adott nemzetközi tanácskozások rendezésének és összehasonlító kutatások szervezésének is. Az Európai Egyetemi Intézet és az Európai Kulturális Kutatóközpont (Firenze) keretein belül 1988 őszén nemzetközi kutatócsoport alakult a sport-kultúra jelenkori, európai kérdéseinek multidiszciplináris vizsgálatára. Ez a team az olasz Pierre Lafranchi menedzselésével három kötet szakbibliográfiát jelentetett meg (*Annuaire et liste de publication*, Florence 1993) és két kollokviumot hívott össze a labdarúgásról: 1989 őszén „Le football et ses public”, 1990 tavaszán pedig „Le football et l' Europe” címmel.
- ⁶ A szakirodalom tanúsága szerint a szurkolók között végzett kutatások zöménél vitatott a vizsgálati minta reprezentativitása. A legnagyobb tapasztalattal rendelkező angolok általában a bérletesek, plusz bizonyos szempontok alapján meghatározott mérkőzések nézői közül választják ki a mintába kerülőket. Az alapsokaság létszámáról az előzetes nézőszámok ismeretében becslés alapján döntenek. Ügyelnek a bérletesek és nem bérletesek arányának helyes megválasztására, valamint a nézőtér valamennyi releváns részének megfelelő képviselésére. A bérleteseknek postán juttatják el, a nem bérleteseknek személyesen (lehetőleg jegyvásárlásnál vagy a jegyellenőrzésnél) adják át a kérdőíveket, amelyekhez felbélyegzett választóborítékot is mellékelnek. A válaszadást a legkülönbözőbb módszerekkel próbálják ösztönözni, például kifejezetten a labdarúgás rajongóinak szóló vonzó ajándékokat (futball-labdát a játékosok autogramjával, következő szezonra szóló bérletet stb.) sorsolnak ki a kérdőíveket beküldők között (akik név és cím nélkül, jelígyen is részt vehetnek a sorshúzáson). Ennél a módszernél a nem válaszolók nagy száma okozhat és általában okoz is gondot, hiszen a kérdőíveket visszajuttatók a kutatás szempontjából tudvalevőleg különböznek a nem válaszolóktól. A legkedvezőbb válaszolási arány 50–60 százalékos volt; a legfrissebb felmérésnél, amelyet két élvonalbeli angol labdarúgócsapat hazai szurkolóinak körében végeztek, 56, illetve 57 százalékos válaszolási arányt állapítottak meg (Malcolm et al. 1993).
- ⁷ Az a tény, hogy a kutatást az 1992/93-as NB I-es labdarúgó-mérkőzések nézőire lokalizáltuk, egyértelműen magában foglalja azt a körülményt is, hogy az 1991 őszén négy NB I-es labdarúgócsapat szurkolói körében szerzett adatokat nem használtuk fel az összesítésnél.

- ⁸ A *Nemzeti Sport*ban (1993. június 19.) közölt adatok szerint az 1992/93-as NB I-es labdarúgó-bajnokságban a hazai nézőszámok (az otthon lejátszott mérkőzések számai) a következők voltak:

a csapat neve	otthoni nézőszáma
Ferencváros	214 000
Diósgyőr FC	129 000
Nyíregyháza	113 000
Rába ETO FC	97 500
Békéscsaba	95 000
Videoton-Waltham	87 000
Kispest HFC	79 500
Pécsi MSC-Fordan	77 000
Újpesti TE	65 000
Siófok	60 000
Vác FC-Samsung	59 500
Vasas-Smirnoff	55 000
Veszprém LC	55 000
Csepel-Kordax	47 000
MTK	41 200
BVSC-Dreher	30 400
összes nézőszám	1 302 100

- ⁹ A vizsgált minta megoszlása sportegyesületi hazai nézőszám, vagyis a szurkolók által látogatott mérkőzések színhelye szerint a következő volt:

a csapat neve	n	százalék
Ferencváros	428	16,41
Diósgyőr FC	258	9,89
Nyíregyháza	226	8,67
Rába ETO FC	195	7,48
Békéscsaba	190	7,29
Videoton-Waltham	172	6,60
Kispest HFC	159	6,10
Pécsi MSC-Fordan	154	5,90
Újpesti TE	130	4,98
Siófok	120	4,60
Vác FC-Samsung	119	4,56
Vasas-Smirnoff	110	4,22
Veszprém LC	110	4,22
Csepel-Kordax	94	3,60
MTK	82	3,14
BVSC-Dreher	61	2,34
összesen	2608	100,00

A kilenc vidéki és a hét fővárosi csapat hazai mérkőzésein szurkolók aránya (a regionális megoszlás) a mintában az alábbiak szerint alakult:

régió	n	százalék
fővárosi mérkőzések nézői	1064	40,79
vidéki mérkőzések nézői	1544	59,21
összesen	2608	100,00

¹⁰A vizsgált minta hazai nézőszám szerinti és regionális megoszlása csupán arra utal, hogy mennyi volt a szurkolók aránya az egyes csapatok, illetve a fővárosi és a vidéki stadionok hazai mérkőzésein, s nem jelzi, hogy a nézők konkrétan mely csapatoknak szurkoltak. Az utóbbi szempontot nem is kívántuk figyelembe venni. Felmérésünkkel ugyanis nem az egyes csapatok szurkolóinak szokásait próbáltuk megismerni, ahhoz más megközelítésű, egy-egy sportegyesület labdarúgó-szurkolóira koncentráló és intenzívebb módszereket szélesebb körben alkalmazó kutatásra lenne szükség. *Jelen vizsgálatunk általában a hazai NB I-es labdarúgó-pályákra kijáró szurkolókról szól.* Az egyes labdarúgócsapatok hazai nézőszáma szerinti mintaválasztást módszertani okok indokolták. A továbbiakban azonban a felmérés adatainak feldolgozásánál már nem bontottuk csoportokra a vizsgálati mintát aszerint, hogy melyik NB I-es labdarúgócsapat stadionjában készítettük az interjúkat. Megkülönböztetést annak alapján tettünk, hogy az interjúalanyok az adott mérkőzéseken a hazai csapat vagy a vendégcsapat győzelmét kívánták-e, mert ez a disztinkció lehetővé tette a hazai szurkolók és a vendégszurkolók értékszemléletének, motivációinak, szokásainak stb. leírását. E kritérium mentén, azaz a nézők elkötelezettsége szerint, a vizsgálati minta a következőképpen oszlik meg:

	n	százalék
hazai szurkolók	1665	71,64
vendégszurkolók	659	18,36
összesen	2324	100,00

Hivatkozások

- Brug, van den H. 1988. Het voetbalvandalisme in Nederland: theoretische uitgangspunten en enkele onderzoeksbevindingen. In: M. Berghius (ed.): *Tijdschrift voor Criminologie, thema nimmer Voetvandalisme*. Haarlem: De Vrieseborch
- Caroll, R. 1980. Football Hooliganism in England. *International Review of Sport Sociology*, 2, 77–92.
- Ciupak, Z. 1973. Sport Spectators – An Attempt at Sociological Analysis. *International Review of Sport Sociology*, 2, 89–102.
- Clarke, J. 1978. Football and Working Class Fans: Tradition and Change. In: R. Ingman (ed.): *Football Hooliganism: the Wider Contest*. London: Inter-Action, 37–60.
- Coakley, J. 1981. The Sociological Perspectives: Alternate Causation of Violence in Sport. *Arena Review*, 1, 44–56.

- Council of Europe, 1983. *A Cultural and Educational Approach to the Problem of Violence*. Strasbourg
- Council of Europe, 1985. *European Convention on Spectator Violence and Misbehaviour at Sports Events and is Particular at Football Matches*. Strasbourg, Aug. 19.
- Diósi, P. 1990. Báró Coubertin nem érti az unokáit. *A Magyar Testnevelési Egyetem Közleményei*, 1. Melléklet, 3.
- Duke, V. 1991. The Sociology of Football: a Research Agenda for the 1990s. *Sociological Review*, 3, 627–645.
- Dunning, E.–J. Maguire–P. Murphy–J. Williams 1982. The Social Roots of Football Hooligan Violence. *Leisure Studies*, 2, 139–156.
- Dunning, E.–P. Murphy–J. Williams 1984. The Sotcogenesis of Football Hooligan Violence. In: C. Levy-Leboyer (ed.): *Vandalism: Behaviour and Motivation*. Amsterdam
- 1990. *Football on Trial. Spectator Violence and Development in the Football World*. London: Routledge
- Edwards, H.–V. Rackages 1977. The Dynamic of Violence in American Sport. Some Promising Structural and Social Consideration. *Journal of Sport and Social Issues*, 2, 3–31.
- Földesiné, Sz. Gy. 1989. A teljesítménysport és az olimpiák társadalmi értékei Budapesten, Havannában, Prágában, Tallinban és Varsóban. *A Testnevelési Főiskola Közleményei*, 2, 11–37.
- 1994a. A futball-huliganizmustól a szurkolói szokásokig a szakirodalom tükrében. *Testnevelés- és sporttudomány*, 4, 183–189.
- 1994b. *Helyzetkép a lelátóról*. Budapest: TF
- Földesiné, Sz. Gy.–Z. Krawczyk, 1982. Social Role of Sports Events in Poland and in Hungary. *International Review of Sport Sociology*, 23–47.
- Hahn, E.–M. Mercy–A. Remans 1985. *A Bibliografia over Sport Agressie in Geweld*. Brussel: I.S.S.G.S.
- Johansson, M. 1987. *Soccer Hooliganism. Some Theoretical Views*. Umea Universitet
- Kocsis L. M. 1986. *A halál kapujában*. Budapest: Minerva
- Laki L. 1986. *A heyseli tragédia társadalmi összetevői*. Kézirat.
- Lamon-Famaey, A. 1981. Some Social Status Aspectes of Spectators of Sports Event. *International Review of Sport Sociology*, 1. 87–96.
- Lewis, J. M. 1982. Crowd Control at English Football Matches. *Sociological Focus*, 4, 417–423.
- Malcolm, D.–L. Walsh–E. Dunning–P. Murphy P.–I. Waddington 1993. *A Survey of Arsenal and Aston Villa Fans*. Manuscript, 24.
- Maquire, J. 1986. The Emergence of Football Spectating as a Social Problem 1980–1985. A Figurational and Developmental Perspective. *Sociology of Sport Journal*, 3, 217–244.
- Marsh, P. E. 1977. Football Hooliganism: Fact or Fiction? *British Journal of Law and Society*, 2, 256–259.
- 1982. Social Order on the British Soccer Terraces. *International Social Sciences*, 2, 247–256.
- Matveyev, L. P.–O. A. Milstein–S. W. Moltchanov 1980. Spectator Activity of Workers in Sports. *International Review of Sport Sociology*, 2, 5–26.
- Melnick, M. J. 1989. The Sports Fan: A Teaching Guide and Bibliography. *Sociology of Sport Journal*, 2, 167–175.

- Messing-Lames. 1992. Comparative Study of Spectators in Different Sports. Olympic Scientific Congress. In: *Abstracts*. Belnamádena. Andalúzia: Unisport, 22.
- Ponomarjev, N. J. 1980. Sports as a Show. *International Review of Sport Sociology*, 3-4, 73-79.
- Pratt, J.-M. Salter 1984. A Fresh Look at Football Hooliganism. *Leisure Studies*, 2, 201-230.
- Roversi, A. 1991. Football Violence in Italy. *International Review for the Sociology of Sport*, 4, 311-331.
- Slepicka, P. 1989. Kdo chodí sportovní utkání? *Teor. Prax. Tel. Vych*, 11, 677-683.
- Smith, M. D. 1978. Precipitants of Crowd Violence. *Sociological Inquiry*, 2, 121-131.
- Taylor, I. 1971. Soccer Consciousness and Soccer Hooliganism. In: S. Cohen (ed.): *Image of Deviance*. London: Penquin, 134-164.
- 1975. Football Mad - A Speculative Sociology of Soccer Hooliganism. In: E. Dunning (ed.): *The Sociology of Sport: A Reader*. London: Cass, 357-377.
 - 1982. On the Sports Violence Question: Soccer Hooliganism Revisited. In: J. Hargreaves (ed.): *Sport, Culture and Ideology*. London: Routledge and Kegan Paul, 152-196.
 - 1990. English Football in the 1990s: Taking Hillsborough Seriously? In: J. Williams-S. Wagg (eds.): *British Football and Social Change: Getting into Europe*. University of Leicester Press
- Trivizas, E. 1980. Offences and Offenders in Football Crowd Disorders. *British Journal of Criminology*, 3, 276-288.
- 1984. Disturbance Associated with Football Matches: Types of Incidence and Selection of Charges. *British Journal of Criminology*, 4, 361-383.